

M. RATHART

MACDONALD & CO. SEPT 1863

LEITH & CO. 10 WINDYBANK ROAD LEITH

Szlak Szkocki

Scottish trail

NO. 1000

WIELKOPOLSKA NARODÓW SZLAK SZKOCKI

**Konin – Stawiszyn - Kalisz – Pleszew – Jarocin –
Koźmin – Kobylin – Gostyń – Leszno - Wrocław**

Wielkopolska, jedna z prowincji państwa polskiego przez stulecia granicząca z Cesarstwem Niemieckim, Królestwem Czech (Śląsk), księstwami szczecińskim i słupskim, była terenem poprzez który przenikały elementy różnych kultur. Była to też dzielnica pozostająca pod jego najsilniejszymi wpływami Zachodu. W późnym średniowieczu możnowładztwo, a także mieszczanie licznych ośrodków municypalnych korzystali z osiągnięć sąsiadów. Sprowadzali artystów (architektów rzeźbiarzy, złotników, malarzy) z sąsiednich państw, aby tu realizowali swoje artystyczne projekty. Liczne dzieła sztuki i zabytki powstałe na tym terenie są przejawem importu myśli, idei i nauki, a zarazem wielowiekowej przynależności Wielkopolski do europejskiego kręgu kulturowego.

*Nagrobek w lapidarium przy kościele
parafialnym w Żychlinie.*

Obszary położone w dorzeczu Warty i jej głównych dopływów (Noteć, Obra i Proсна) dla przedstawicieli wielu narodów Europy stały się drugą Ojczyzną, docelowym miejscem emigracji w obawie przed prześladowaniami politycznymi i religijnymi. Cudzoziemcy

tu szukali schronienia bądź miejsca, gdzie mogliby znaleźć godziwe warunki życia. W wielkopolskiej przestrzeni społecznej minionych stuleci odnajdujemy reprezentantów wielu narodów europejskich, których źródła nazywają Olędrami, Szkotami, Gburami, Bambrami itp. Szczególne miejsce w gospodarczym życiu wielkopolski końca XVI – początków XVIII w. zajęli Szkoci, którzy osiedlili się w wielu miastach królewskich, kościelnych i prywatnych. Nigdzie jednak, tak jak na terenie powiatu końskiego nie zapisali się tak trwale i nigdzie nie pozostawili tak licznych materialnych śladów w historycznym krajobrazie, jak na terenie dawnego powiatu konińskiego. O ich obecności w stolicy tego wydzielonego administracyjnie terytorium świadczą liczne wpisy w księgach miejskich. Natrafiamy tu na nazwiska Andrys, Beneth, Gibbon, Pekok, Tomson, Werbanty.

Napływ Szkotów na ziemie polskie obserwujemy od XV w. Jednakże pierwsza fala szkockiej emigracji do Polski dotarła w drugiej połowie XVI w. Liczni Wyspiarze przybyli tu uciekając przed prześladowaniami religijnymi. Część z nich jednak była katolikami, część natomiast należała do wyznania zbliżonego do kościoła anglikańskiego.

Kolejną falę migracji z Wysp Brytyjskich do Polski odnotowano w pierwszej połowie XVII w. Wśród przybyszów znaleźli się przedstawiciele znaczących rodzin szkockich – szlachty, którzy stanowili duży odsetek tej emigracji.

Awans społeczno-majątkowy przybyszów kończył się przyjęciem prawa miejskiego. Już w pierwszej połowie XVI w. odnotowujemy pierwsze przyjęcia do prawa miejskiego w Gdańsku (1531 r.). Liczne grupy Szkotów zamieszkały w Kaliszu, Krakowie, Poznaniu. W mniejszych miastach, jak: Gostyń, Grodzisk, Jarocin, Kobylin, Konin, Koźminie, Pleszew, Szamotuły osiedlali się drobni rzemieślnicy oraz kupcy.

Wojciech Tomson, Daniel Foster oraz Jon Arial. W innych miastach powiatu zamieszkiwali Wilim Werbanty, Kilian Dawidson oraz Wojciech Geb. Na wymienionych nałożono dziesięcinę w łącznej wysokości 2635 fl, z czego Szkoci z Konina mieli zapłacić aż 2000 zł. Nie była to jednak cała populacja emigracji szkockiej, bowiem interesujące nas obciążenie fiskalne obejmowało grupę ludności trudniącej się wyłącznie handlem (kupców). Wykaz nie obejmował uboższej, najliczniejszej, grupy emigrantów oraz przedstawicieli innych rzemiosł.

Świadectwo swojego umiłowania do drugiej ojczyzny Szkoci dali w okresie wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655-1660, zwanej potocznie potopem szwedzkim, kiedy wspierali walkę z najeźdźcą. W okresie zaborów ich zasługi podkreślił noblista, pisarz, Henryk Sienkiewicz, wprowadzając na karty swojej Trylogii, postać Szkota – Ketlinga.

*Kościół ewangelicko-reformowany
w Żychlinie pod Koninem.*

Ostatni przedstawiciele ludności pochodzenia szkockiego, zresztą już w znacznym stopniu spolonizowanej

i osiadłej w miastach dawnego powiatu konińskiego pojawiają się źródłach jeszcze w początkach XVIII stulecia. Niektórzy nawet doszli do wysokich godności we władzach miejskich (rajcy, ławnicy). Część emigrowała do innych miasta Królestwa Polskiego. Rodzina Morrisonów, wywodząca się niewątpliwie z miast dawnego powiatu konińskiego do tej pory zamieszkuje w Kobylinie. Tomsonowie emigrowali do Jarocina. Nadal w Polsce żyją Gorodnowie, Morrisonowie, Taylorowie, w których żyłach płynie szkocka krew.

Wielu Szkotów powróciło na łono kościoła rzymskokatolickiego, co też otwierało przed nimi możliwości awansu społecznego we wszystkich niemalże miastach Wielkopolski, gdyż kryterium wyznaniowe było jednym z najważniejszych w korzystaniu z biernego prawa wyborczego na urzędy miejskie. Otwierało także prawo członkostwa w cechach, co też rozszerzało zakres prerogatyw i innych rzemieślników i kupców.

Kościół św. Bartłomieja w Koninie.

Konin w połowie XVI stulecia był ważnym ośrodkiem reformacji. Działał tu Stanisław Lutomirski, pleban koniński, wspierany przez miejscowego starostę – Stanisława Dziaduskiego. Lutomirski był twórcą konfesji formułującej podstawowe zasady doktrynalne polskiego protestantyzmu. Pod naciskiem katolików jednak został odwołany z godności plebana kościoła św. Bartłomieja w Koninie. Jego miejsce zajął profe-

sor teologii i zarazem kanonik poznański, Mikołaj Grochowski, wykładowca w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu. Prowadził on długotrwały, aczkolwiek bezskuteczny, spór z Piotrem Żychlińskim o świadczenia na rzecz parafii. Żychliński skupił wokół siebie liczne grono protestantów wyznania zbliżonego do poglądów Kalwina. Jedną z konsekwencji tego sporu było powstanie parafii Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Żychlinie.

Głównym miejscem, w którym trwają historyczne ślady ponad dwustuletniego pobytu Szkotów na terenie powiatu jest wieś Żychlin pod Koninem, gdzie nadal istnieje parafia kościoła ewangelicko-reformowanego licząca prawie 400-lat, założona przez Piotra Żychlińskiego, starostę waleckiego w początkach XVII stulecia. Najstarszym zachowanym obiektem świadczącym o Szkotach w Konińskim, jest drewniana dzwonnica pochodząca z XVIII w. oraz wzniesiony w XIX w. klasycystyczny kościół.

Żychlin to wspaniały przykład dawnej rezydencjonalnej wsi z pięknym zespołem pałacowo-parkowym, gdzie dostrzegamy relikty dawnego dworu na kopcu (zachowane ślady w parku), dawnej rodowej siedziby Żychlińskich, z których wywodził się założyciel tutejsze parafii, wspomniany Piotr Żychliński, herbu Szeliga. Historyczne początki możemy wywieść od połowy XIV w. W drugiej połowie następnego stulecia, wybitnym przedstawicielem tej szlacheckiej rodziny był Wojciech Żychliński, znany jako podkanclerzy Królestwa Polskiego w latach 1429-1434. Wielu przedstawicieli tej rodziny doszło do znaczących urzędów ziemskich Wielkopolsce i innych prowincjach Królestwa Polskiego.

Zabytki na Szlaku Szkockim są wymownym świadectwem wielowiekowej obecności Polski, a przede wszystkim Wielkopolski w europejskim kręgu kulturowym. Dokładne poznanie tego Szlaku wymaga jednak odpowiednio przygotowanych przewodników.

Konin

Jarocin

Gostyn

Stawiszyn

Pleszew

Leszno

Kozmin

Kalisz

Kobylin

Wroclaw

WIELKOPOLSKA OF THE NATIONS. SCOTTISH TRAIL

**Konin – Stawiszyn - Kalisz – Pleszew – Jarocin –
Koźmin – Kobylin – Gostyń – Leszno - Wrocław**

Wielkopolska, one of Poland's counties throughout centuries it bordered on German Empire, Czech Kingdom (Silesia), Szczecin and Słupsk principality, was an area penetrated by elements of various cultures. It was also a county remaining under a strong influence of the West. In the late mediaeval times aristocrats, as well as townsmen from numerous municipal centres benefited from achievements of the neighbours. They brought artists (architects, sculptors, goldsmiths, painters) from neighbouring countries, to realise their artistic projects. Numerous works of art and relics created within this area are a sign of importing thoughts, ideas and science, but also a centuries old belonging of Wielkopolska to the European cultural circle.

Tombstone in the lapidary of the parish church in Żychlin

[Handwritten Latin text in a cursive script, likely a historical document or agreement.]

Actus Secundus inter eosdem.

Text of the agreement concluded between the Scotch community in Konin and the present rector of St. Bartholomew's church, Łukasz Wilkostowski, concerning religious practices.

Areas located in the Warta backwaters and their main tributaries (Noteć, Obra and Proсна) became a second Homeland for the representatives of many European nations, destination for emigration related with fear. Foreigners searched for shelter to hide from political or religious persecutions, or a place where they could find good living conditions. During last centuries we may find representatives of numerous European nations within the social space of Wielkopolska, and the sources refer to them as Ołędrzy, Scots, Gburs, Bambrams, etc. Scots, who settled in many king's, church's and private towns, took a particular place in the economic life of

Wielkopolska at the end of the 16th century – the beginning of the 18th century. However, they left a lasting mark only in the Konin county and only in that county they left vast number of material signs within the historic landscape. Numerous records in the city registers of the capital of this administrative territory prove the presence of Scots. Registers contain names like Andrys, Beneth, Gibbon, Pekok, Tomson, Werbanty.

The inflow of Scots on the Polish lands may be observed from the 15th century. However, the first part of the Scottish emigration reached Poland in the second half of the 16th century. Numerous Islanders came here running away from religious persecutions. Yet, many of them were Catholics and some belonged to a religion close to the Anglican Church.

Another migration from the British Isles to Poland was noted in the middle of the 17th century. Among the newcomers there were representatives of meaningful Scottish families – nobility, constituting a significant percentage of this emigration.

Palace in Żychlin.

Erected in 19th century by the Bronikowscy family.

Social and material promotion of the newcomers ended in an acceptance of the municipal law. As early as in the first half of the 16th century we note the first acceptance within the municipal law in Gdańsk (1531). Large groups of Scots lived in Kalisz, Kraków, Poznań.

Small craftsmen and merchants also settled in smaller towns, such as: Gostyń, Grodzisk, Jarocin, Kobylin, Konin, Koźmin, Pleszew and Szamotuły.

Scots, who were granted city rights in Konin in the beginning of the 17th century, were also granted separate privileges. In 1625 the Konin prefect allowed them to brew beer freely. Many of them occupied high social positions. Record of tithe paid by this national group from 1651 mentions almost five hundred merchants within the area of the Polish-Lithuanian Commonwealth, who were obliged to pay the financial tithe for the military help of the English king, Charles II. Among them four Scots from Konin were mentioned, including two citizens of this city. They were: Jan Meller, Wojciech Tomson, Daniel Foster and Jon Arial. Wilim Werbanty, Kilian Dawidson and Wojciech Geb lived in other cities within the county. The above mentioned men were obliged to pay tithe in the overall amount of 2635 fl, and the Scots from Konin were obliged to pay 2000 pl from this sum. However, the above mentioned did not amount for the whole population of the Scottish emigration, as the above-mentioned fiscal obligation concerned solely the group of people dealing in trade (merchants). The record did not cover the less rich, the largest group of emigrants and representatives of other crafts.

Brick inscription on the wall of the St. Bartholomew church in Konin with the name of John the Scot. 17th century.

Scots proved their love to their second homeland during the Polish-Swedish 1655-1660 war, commonly

called the Swedish Deluge, as they supported the fight with the invader. During annexations Nobel prize winner, Henryk Sienkiewicz, emphasized their merits, by introducing the Scottish hero – Ketling onto the pages of his Trilogy.

Last representatives of the population of Scottish origin, which is considerably Polonized and settled in the cities of the old Konin county appear in the resources at the beginning of the 17th century. Some were even granted high statuses within the municipal authorities (councillors, aldermen). Some of them emigrated to other cities within the Polish Kingdom. The Morrison family, most probably originating from the cities of the old Konin county still lives in Kobylin. The Tomsons emigrated to Jarocin. Gordon, Morrison and Taylor family, in whose veins there is a Scottish blood, still live in Poland.

Belfry near the church in Żychlin.

Many Scots returned to the Roman-Catholic Church, what also made it possible for them to be promoted socially in almost all cities in Wielkopolska, as the religious criterion was one of the most important one as far as the use of passive right to vote on municipal offices. It also opened the right to participate in guilds, what could expand the scope of prerogatives and other craftsmen and merchants.

Konin in the middle of the 16th century was an important Reformation centre. Stanisław Lutomirski, Konin pastor, acted there, supported by the local prefect - Stanisław Dziaduski. Lutomirski created the confessions formulating the basic doctrine regulations of the Polish Protestantism. Under the influence of Catholics he was recalled from the dignity of the pastor of the St. Bartholomew church in Konin. He was substituted by Mikołaj Grochowski, lecturer in the Lubrański Academy in Poznań, professor of theology and simultaneously the canon from Poznań. He conducted long, yet ineffective, dispute with Piotr Żychliński concerning the benefits for the parish. Żychliński gathered large group of Protestants, of the religion close to the Calvinistic religion, around him. One of the consequences related with this dispute was the creation of Reformed-Evangelical Parish in Żychlin.

Szeliga coat of arms.

The main location where historic remains of more than two hundred year long stay of the Scots within the county can be seen is the Żychlin village near Konin, where there still is a 400- years old Reformed-Evangelical parish church, established By Piotr Żychliński, Walcz prefect at the beginning of the 17th century. The oldest retained object proving the Scots' presence in the Konin county is the wooden belfry from the 18th century and the classical church dating back to the 19th century.

Żychlin is a magnificent example of the old residential village with beautiful palace-park complex, where we can see relics of the old court on a hill (remained relics in the park), the old residence of the Żychlińscy family, and Piotr Żychliński, Szeliga coat of arms, the above-mentioned founder of the local parish, was a member of this family. We can trace back the historical beginning to the mid of the 14th century. During the second half of the following century, another famous representative of this noble family was Wojciech Żychliński, known as deputy chancellor of the Polish Kingdom.

Relics on the Scottish Trail are a significant certificate of long lasting presence of Poland, and especially Wielkopolska, within the European circle of culture. However, gaining the detailed knowledge concerning this Trail requires appropriately prepared guides.

© Starostwo Powiatowe w Koninie
Wydział Promocji i Rozwoju
Al. 1 Maja 9, 62-510 Konin
tel. 63 240 32 00, fax. 63 240 32 01
e-mail: powiat@powiat.konin.pl

Tekst, konsultacja i opracowanie redakcyjne

Jerzy Lojko

Zdjęcia

Dorota Parus

Tłumaczenie

Alla Kukulenko

Przewodnictwo wycieczek:
Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze,
Oddział w Koninie, ul. Kolejowa
e-mail: pttk@konet.pl